

УДК 745.542.001.33

О.С. Чорна

ОРИГАМІ В КЛАСИЧНИХ ТА СУЧАСНИХ ТЕОРІЯХ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ МИСТЕЦТВА

Найбільш поширеною дефініцією даного терміну є «мистецтво складання з паперу». Це відповідає і етимології слова «оригамі». Воно складається з японських слів: «*ori*» – складати і «*gami*» – папір. Але в різних країнах мистецтво оригамі має різні назви: в Англії та Америці – «*paperfolding*», в Німеччині – «*papierfalten*», в Іспанії – «*paperflexia*» (що дослівно означає «складання паперу»). Хоча папір є найбільш вдалим і найпоширенішим матеріалом для складання, у сучасному оригамі використовуються й інші матеріали, такі, зокрема, як тканина, пластик і навіть метал. Тому у сучасній інтерпретації, доречно було б скоротити дефініцію з «мистецтва складання паперу» до загального «мистецтво складання».

Автором буде використовуватися термін «оригамі» як такий, що є найбільш пізнаваним та поширеним у світі.

Оригамі, як мистецька практика, існує вже кілька століть, але до сучасного рівня окремого виду мистецтва вона еволюціонувала лише за останні 50-70 років. Бурхливий розвиток нових видів оригамі прийшовся на другу пол. ХХ ст. Зараз оригамі вже нараховує майже десять формотворчих видів та декілька стилістичних напрямів. А саме: звичайне, пластичне, мозаїчне, плісироване, рифлене, криволінійне, жате, модульне, синтезоване, кінематичне (або рухливе), мінімальне, міні-оригамі та ін.

На даний час оригамі – вже не мистецька практика поодиноких майстрів і не «дитяча забава» з папером. Це – окреме мистецтво, якому характерні ознаки мистецтва як такого. Воно поширене в світі; майже кожна країна має хоча б одне товариство оригамі. Постійно проводяться конференції, виставки. Дане мистецтво досягло різноманіття як у формотворчих видах, так і стилістичних напрямках. Як і інші види мистецтв, оригамі має своїх митців та визнаних майстрів, що експонують свої твори на виставках сучасного мистецтва в провідних галереях світу: Луврі (Louvre Museum, Paris, France, March 1998), Ванкувері («*The Life of Paper*», Arts & Recreation Centre, Vancouver, May 23 – June 1, 2008); («*Origami Masters Exhibition*», Pendulum Gallery, Vancouver, Canada, October 29 – November 10, 2007); у Салемі («*Origami Now!*» The Peabody Essex Museum (PEM), Salem, Massachusetts, United States, June 16, 2007 – June 8, 2007), Венеції (Biennale di Venezia 2011, Venezuelan Pavillion). Витвори оригамі успішно продаються на аукціонах. Фактично оригамі сформувалось у високо естетичне та перспективне мистецтво. В той же час, немає офіційного визнання оригамі як виду мистецтва і тому не визначено його місце в системі мистецтв.

Дане дослідження ставить за мету виявлення місця оригамі в загальній системі мистецтв.

Об'єктом дослідження виступає культурно-мистецький простір як комплексно динамічна система.

Завдання даного дослідження визначені в наступних напрямках. Перший – розгляд основи видоутворення у мистецтві, що дозволяє висвітлити генезу видової диференціації мистецтва та виділити оригамі як окремий вид. Другий напрям пов'язаний з описом оригамі як виду мистецтва в комплексі його змістовних, функціональних, морфологічних ознак та визначенням його місця в загальній системі мистецтв.

Найбільша частина джерельних посилань стосується розмірковувань: чи є оригамі мистецтвом? Самюель Рендлет, зокрема, зазначив, що оригамі врівноважене між мистецтвом та грою. «Це – мистецтво, яким керують правила такі ж прості, як гра, або це гра, що може створити витвір мистецтва» [1]. З цього приводу також висловлювався і російський письменник Лев Толстой. В чорнових нотатках трактату «Що таке мистецтво» він

охарактеризував оригамі як мистецтво, доступне до розуміння як дітям, так і дорослим [2; 410].

Стосовно місця оригамі в загальній системі мистецтв варто зазначити, що досліджень на цю тему небагато. Зокрема, в статті «Форми оригамі» Д.Лістер розглядає штучність будь-якої класифікації в художніх системах [3]. Починаючи з Гегеля, теоретики мистецтва визнають, що межі різних мистецтв і системи мистецтв загалом не є чіткими, мистецтва знаходяться в постійному розвитку, еволюціонують, змішуються між собою [4; 244]. Спробуємо визначити місце оригамі в системі мистецтв у синхронічному зрізі.

Існує декілька спроб аналогічних досліджень.

Ерік Кенневей в книзі «Збірник оригамі» («Complete Origami», 1987 р.) виділив дві складові цього мистецтва. Перша – процес складання заради створення нових методів та дизайнів, друга – складання заради самого процесу складання [5; 155].

У статті «Оригамі та скульптура» Д.Лістер визначив оригамі як форму скульптури [6]. Дійсно, деякі методи пластичного оригамі схожі на ті, що використовує скульптура. Так, пластичне оригамі використовує техніку мокрого згортання, завдяки чому утворюються скруглені кути та обтічні округлі форми. За допомогою ускладненого патерну, пластичне оригамі може набувати будь-яких об'ємних реалістичних, або стилізованих форм, що уподоблює цей вид оригамі за зовнішніми візуальними ознаками до скульптури. Як і скульптура, оригамі є тривимірним мистецтвом, має спільні з скульптурою засоби виразності: об'єм, пластику форми, фактуру, пропорції та масштаб природних форм. Однак, на відміну від скульптури, оригамі утворює об'ємну форму з площини, його художньою домінантою виступає складка. Витвори мистецтва оригамі мають не тільки зовнішні візуальні ознаки, але й внутрішню структурну будову, яка є першорядною.

«Види мистецтва відрізняються один від одного тим, що відображають різні явища і послуговуються різними образотворчими засобами у відповідності до природи людського сприйняття. Проте, суттєвий зміст існування різних мистецтв, без сумніву, міститься в самому предметі мистецтва, багатогранності об'єктивного світу, різні сторони якого не можуть бути в повній мірі розгорнуті засобами лише якогось одного мистецтва» [7; 5]. Дане твердження ілюструє філософську думку, де основою диференціації мистецтва визначається функція відображення оточуючого світу з різних ракурсів. Тобто, скульптура – це відображення світу як об'ємної форми; живопис, у свою чергу, висвітлює різнобарвність; графіка – силует. Здебільшого, мистецтва висвітлюють зовнішні візуальні ознаки, структура та будова світу часто залишається поза увагою. Така властивість дійсності, як «згорнутість», тривалий час не фігурувала у мистецтві. В той же час, світ має величезну кількість *згорнутих площин*: від згинів земної кори до структури білка. Для відображення *згорнутості матерії* та інших субстанцій повинен розвинути новий вид мистецтва. Жиль Дельоз у праці «Складка. Лейбніц та бароко» вказує, який вид мистецтва відповідає зазначеним вимогам: «...наука про матерію бере за зразок оригамі» [8; 12].

Якщо розглядати оригамі як мікромодель світу, то складка виступає аналогією фізичних процесів згинання та розгинання органічної і неорганічної природи. При всій варіативності оригамі в основу кожного виду покладена *складка*. Вона виступає головним художнім засобом оригамі і водночас філософським методом парадигми Постмодернізму. Прагнення посткультури до нашарування текстів та контекстів, багатосаровості змісту і значень, методологічно легко описується *складкою*. Поняття «складки» в теорії Постмодернізму «модифікується у різноманітність смислових відтінків: «складчастість», «звивина», «згин», «загин», «згинання», «розгинання» – всі вони відображають різні сторони та грані соціального, культурного та художнього простору» [9; 511].

На відміну від об'єктивного підґрунтя розподілу мистецтва на окремі види – багатого різноманіття світу; суб'єктивне підґрунтя полягає у «невід'ємному зв'язку процесу видоутворення з процесом типологізації відчуттів» [10; 11]. Тобто, психоемоційна дія різних видів мистецтва спрямована на різні типи відчуттів. Так, наприклад, музика – на слух,

живопис – на зір, а процес складання оригамі, в цьому контексті, є певною об'єктивізацією тактильних відчуттів.

Процес складання формує естетичне відчуття згину паперу, формування об'ємної текстури з плаского листа. Дотик до природного матеріалу, його згинання та розгинання спонукають до естетизації тактильних відчуттів.

Усі види мистецтв мають свої особливі можливості в предметній реалізації процесу переживання індивідуумом змісту буття. Естетичне задоволення від процесу складання формується від нелінійності того, що відбувається; дві протилежні точки в якийсь момент складання з'єднуються, а потім знову можуть бути розведені в різні боки, доки знову не з'єднаються в новій формі, в новому варіанті. Так, рухаючись від складки до складки, розкриваємо безліч можливостей подальшого напрямку руху. Це нагадує філософську ідею багатоваріантності та мультиверсуму, в якій світ розглядається як множина паралельних світів [11]. Вихідна думка цієї теорії полягає в тому, що реальність знаходиться між жорстким детермінізмом та синергетикою, що причина та наслідок не жорстко обумовлені, а коливаються в межах варіативності. Уся кількість варіантів вже існує іманентно. Можемо згадати Платона, який стверджував, що уся кількість ідей та їх варіацій вже існує в нескінченності часу та простору [12]. Роль людини в цьому випадку обмежується відтворенням того, що вже існує. Згідно цієї аналогії, складаючи фігуру, рухаючись від складки до складки, відкривається велика кількість варіацій, які апріорно існували завжди. Якщо усе різноманіття варіантів апріорно існує, то шлях, яким людина пройде по цим варіантам, створюється нею самою. З цього боку утворення будь-якої форми шляхом складання – нескінченний процес випадкового або свідомого вибору з певної кількості можливостей.

Межі мистецтва оригамі не визначені і можуть бути окреслені з достатньою достовірністю тільки в результаті аналізу його змісту, і, відповідно, його спряження з іншими видами мистецтва.

На сьогоднішній день розроблена велика кількість класифікацій видів мистецтв на різних методологічних основах. Системний підхід при розгляді мистецтва дозволяє виявити координаційні та субординаційні зв'язки між класифікаціями, що проведені за такими критеріями, як онтологічний, семіотичний та ін. [13].

Необхідно з'ясувати, яка з площин системи мистецтв може бути визнана вихідною для систематизації. Як вважав М.Каган у своїй монографії «Морфологія мистецтва», класифікація мистецтв повинна починатися з їх розподілу на просторові, часові і просторово-часові «бо це їх дійсна, першорядна різниця, що об'єктивно склалася», що чітко характеризує «онтологічний принцип», що є в основі цього розподілу [14; 270].

Відповідно до цієї класифікації, мистецтва поділяються на ті, що розміщують свої витвори у просторі, часі, а також і в просторі та часі разом. Оригамі, як мистецтво, що розташовує свої твори у просторі, є просторовим видом мистецтва, хоча окремі напрями, зокрема *кінематичне оригамі*, котре охоплює рухливі моделі, знаходиться на межі просторових і просторово-часових мистецтв.

Наступною площиною системи мистецтв виступає класифікація на «образотворчі» і «необразотворчі» види мистецтва. В основу цього розподілу покладено семіотичний принцип, характерний можливістю певних видів мистецтв користуватися «образотворчими знаковими системами», тоді як інших – «не образотворчими».

У даному розподілі поняття «образотворчості» часто зводиться до поняття «фігуративності», а поняття «необразотворчості» до «абстракції». Подібна інтерпретація виключає можливість даного розподілу, оскільки категорії «фігуративного» і «абстрактного» в сучасній культурі мають місце в багатьох окремо взятих видах мистецтва. Тому, на думку автора, розподіл на «образотворчі» і «необразотворчі» види мистецтва є умовним, і можливим лише у контексті потенційної, природної властивості мистецтва до зображувальності, або відсутності такої потенції, що не виключає можливості окремого виду

мистецтва користуватися як фігуративними, так і абстрактними знаками в своїх творах.

У своїй монографії «Морфологія мистецтва» М.Каган зводить поняття «необразотворчих» видів мистецтва до «архітектонічних» [14; 293]. У той час, як розподіл мистецтв на «образотворчі» і «необразотворчі» має в своїй основі критерій потенційної можливості відображення образів дійсності, поняття «архітектонічності» засноване на критерії наявності композиційної структури певної конструкції. Оскільки кожна класифікація може будуватися на одній основі обраних критеріїв, поняття «образотворчість» і «архітектонічність» не є протилежними поняттями однієї класифікації, а відповідають паралельним поняттям суміжних класифікацій. А те, що впродовж певного етапу вивчення теорії мистецтв координаційний зв'язок між цими класифікаціями мав зворотно пропорційний характер є лише збігом. Вищезазначена концепція підтверджується авторськими дослідженнями сучасних теорій мистецтва оригамі, яке одночасно належить до образотворчих та архітектонічних видів мистецтв. Оригамі за своєю архітектонічністю наближується до архітектури та дизайну, тоді як за своїми образотворчими властивостями воно подібне до скульптури і живопису.

Принцип класифікації мистецтв на «образотворчі» і «необразотворчі» характерний тільки для радянської естетики і не має відповідних аналогів у країнах Західної Європи. Зазвичай прийнято перекладати термін «образотворчі мистецтва» на англійську як «Fine art», хоча за своїм змістом це не є тотожними поняттями. «Fine art» – мистецтво що має лише естетичну функцію, на противагу «Applied art» – ужитковому мистецтву. Автор вважає вищезазначений розподіл штучним і таким, що зжив себе ще наприкінці ХХ століття. Більшість мистецтв, які зазвичай відносять до «Fine art» або до образотворчих мистецтв, мають розподіл на «естетичне» та «ужиткове» мистецтво всередині себе. Отже, мистецтву оригамі також притаманна як естетична, так і ужиткова функція.

Необхідно розглянути ще один із ракурсів мистецького визначення особливостей мистецтва оригамі, яке можна вважати *вторинним (виконавчим)* видом мистецтва. Якщо «першим рівнем естетичного відношення до дійсності є споглядання» [10; 8], то найвищим рівнем є процес відтворення дійсності, процес креації. Проміжним етапом може виступити долучення до процесу креації у вигляді повторного відтворення вже спроектованого художнього твору. Це в повній мірі актуалізують виконавчі види мистецтва, і оригамі, як одне з них. До розробки теорії оригамі вважалося, що розподілятися на «первинні» і «вторинні» можуть лише *динамічні* види мистецтв [14; 161]. За аналогією до вторинних видів мистецтв, – твори оригамі мають як автора, так і виконавця. Це досягається за рахунок того, що кожна модель оригамі має так званий патерн – креслення складання, за яким можна відтворити вже розроблений дизайн художнього твору.

Оригамі є окремим видом мистецтва в сукупності своїх історичних, морфологічних та змістовних ознак. Художня система оригамі виступає підсистемою загальної системи мистецтв. Як складова системи мистецтв, оригамі належить до *просторових образотворчих архітектонічних та виконавчих* видів мистецтва.

Подальші дослідження полягають у розробці систематизації мистецтва оригамі як мистецтвознавчо-теоретичної проблеми. Співставлення оригамі з суміжними видами мистецтв та використання запозичених критеріїв для структурування самого оригамі сприятиме створенню такої його систематизації, що буде в повній мірі відповідати загальним законам диференціації мистецтв.

Джерельні приписи

1. Correia J. Art and Paper-folding / Jean-Claude Correia // British Origami. – BOS, 1988. – № 131.
2. Толстой Л.Н. Что такое искусство (третья редакция) / Лев Николаевич Толстой // ПСС: В 90 т. – М.: Гос. изд-во худож. лит., 1951. – Т. 30. – 608 с.
3. Lister D. The Forms of Origami: [Lister list] / David Lister. – Grimsby, 1996. – URL: <http://>

// www.britishorigami.info.

4. Ванслов В.В. Что такое искусство / В.В. Ванслов. – М.: Изобразительное искусство, 1988. – 32 с.
5. Kenneway E. Complete Origami / Eric Kenneway. – London: Ebury Press, 1987.
6. Lister D. Paper Folding & Sculpture: [Lister list] / David Lister. – Grimsby. – URL: <http://www.britishorigami.info>.
7. Зись А.Я. Виды искусства / А.Я. Зись. – М.: Знание, 1979. – 128 с.
8. Делез Ж. Складка. Лейбниц и барокко / Жиль Делез; Пер. с фр. Б.М. Скуратова. – М.: Логос, 1998. – 264 с. – (Серия «Ессе homo»).
9. Иконникова С.Н. Теория культуры / С.Н. Иконникова, В.П. Большаков. – СПб.: Питер, 2008. – 592 с.
10. Михалев В.П. Видовая специфика и синтез искусств / В.П. Михалев. – К.: Наук. думка, 1984. – 100 с.
11. Linde A. Inflation, Quantum Cosmology and the Anthropic Principle / Andrei Linde. – Cambridge University Press, 2003. – 35 pp. – (e-prints SAO/NASA ADS: hep-th/0211048). – URL: <http://adsabs.harvard.edu>.
12. Платон. Парменид / Платон // Собр. соч.: В 4 т. – М.: Мысль, 1993. – Т. 2. – С. 346-413.
13. Титов В.В. Системно-морфологический подход в науке, технике, социальной жизни / В.В. Титов. – 2003. – Режим доступа: <http://anataz.narod.ru>.
14. Каган М.С. Морфология искусства / Моисей Самойлович Каган. – Л.: Искусство, 1972. – 440 с.

Резюме

Розглядається оригамі як вид мистецтва в комплексі його змістовних, морфологічних, функціональних ознак. Виявляється місце оригамі в загальній системі мистецтв.

Ключові слова: мистецтво, систематизація, оригамі, складка.

Summary

Chorna O. Origami in the classic and modern theories of systematization of art

In this article origami are discovered as kind of art, origami was placed in modern art system. Origami compared with similar kinds of art and this comparing is used for subsequent systematization.

Key words: art, systematization, origami, fold.

Аннотация

Рассматривается оригами как вид искусства в комплексе его содержательных, морфологических, функциональных характеристик. Определяется место оригами в общей системе искусств.

Ключевые слова: искусство, систематизация, оригами, складка.